

Σερραϊκά Σύμμεικτα

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ)

ΤΟΜΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2022

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Η. ΠΕΤΑΛΩΤΗΣ

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ
ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΚΕΙΜΗΛΙΑΡΧΕΙΟΥ ΣΕΡΡΩΝ
«ΨΥΧΗΣ ΑΚΟΣ» ΤΟΥ 18^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ
ΤΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΟΤΥΠΑ *

Στο Εκκλησιαστικό Κειμηλιαρχείο «Ψυχής Άκος» της Ιεράς Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης, εκτίθεται μία ενδιαφέρουσα εικόνα που απεικονίζει τη Γέννηση του Προδρόμου (εικ. 1). Η εικόνα προέρχεται από το τέμπλο του Παρεκκλησίου του Γενεθλίου του Τιμίου Προδρόμου της Ι.Μ. Προδρόμου Σερρών, γνωστού ως «Προδρομούδι» και χρονολογείται το 1776.

Το 1986, με πρωτοβουλία του μακαριστού Μητροπολίτη Σερρών και Νιγρίτης Μάξιμου, μεταφέρθηκε στο Εκκλησιαστικό Μουσείο της Ιεράς Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης που άρχισε να λειτουργεί από το 1988, στο δεύτερο όροφο του Μητροπολιτικού Μεγάρου/Επισκοπείου.

Από το 2008 εκτίθεται στο Εκκλησιαστικό Κειμηλιαρχείο Σερρών «Ψυχής Άκος», στο καλαίσθητο κτίριο στην οδό Λ. Παπαπαύλου 48 στις Σέρρες, που οικοδομήθηκε με την πρόνοια του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Σερρών και Νιγρίτης κ. Θεολόγου και αποτελεί ένα πνευματικό και πολιτιστικό κόσμημα της πόλης και του Νομού των Σερρών.

Πρόκειται για μία ξύλινη, κυρτή εικόνα, με έξεργο πλαίσιο που το περιτρέχουν δύο ταινίες, μία ερυθρή εξωτερικά και μία χρυσή εσωτερικά. Οι διαστάσεις της εικόνας είναι 1,10 εκ. μήκος, 54,5 εκ. πλάτος και 2,5 εκ. πάχος. Στο άνω τμήμα του χρυσού κάμπου της εικόνας υπάρχουν οι επιγραφές «Η ΓΕ'ΝΗCΙC ΤΟΥ ΠΡΟΔΡ'ΟΜΟΥ» και η «Η CΥΛΙΨΙC

* Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Σερρών και Νιγρίτης κ. Θεολόγο για την άδεια φωτογράφισης και μελέτης της εικόνας, τον Οσιολογιώτατο Πρωτοσύγκελο της Ι.Μ. Σερρών και Νιγρίτης Αρχιμανδρίτη Γαβριήλ Παλιούρα, τον Υπεύθυνο Λειτουργίας του Μαξίμειου Πνευματικού Κέντρου της Ιεράς Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης Αιδεσιμολογιώτατο Πρωτοπρεσβύτερο π. Ιορδάνη Θεμελίδη, τον Διευθυντή του Εκκλησιαστικού Κειμηλιαρχείου της Ιεράς Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης «Ψυχής Άκος» Αιδεσιμολογιώτατο Πρωτοπρεσβύτερο π. Ανδρέα Βογιατζή και την κα Ιωάννα Τσολάκη για την αμέριστη συμπαράστασή στην εκπόνηση της μελέτης.

ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ».

Η εικόνα σώζεται γενικά σε καλή κατάσταση με εξαίρεση το κάτω δεξιό τμήμα της που έχει καταστραφεί η ζωγραφική επιφάνεια. Απεικονίζει την Γέννηση του Αγίου Ιωάννη του Προδρομού και τον Ευαγγελισμό του Ζαχαρία. Τα γεγονότα αυτά περιγράφονται στο Ευαγγέλιο του Λουκά (1, 5-25 και 1, 57-80).

Αριστερά της εικόνας απεικονίζεται η Ελισάβετ, η μητέρα του Προδρομού. Ο τοκετός έχει ολοκληρωθεί και η κατάκοπη Ελισάβετ είναι ξαπλωμένη σε στρώμα/κρεβάτι. Κοιτάει με ελαφρά γεμμένο το κεφάλι προς τα δεξιά, προς τις τρεις θεραπεαινίδες (υπηρέτριες) που της φέρνουν φαγητό. Το δεξί της χέρι είναι έξω από το σκέπασμα, σαν να κατευθύνεται προς το βρέφος. Στην πράξη όμως, ετοιμάζεται με δυσκολία να πάρει το φαγητό που της προσφέρουν οι υπηρέτριες.

Το σκέπασμα του κρεβατιού έχει πλούσιο άνθινο διάκοσμο που μιμείται πολυτελές ύφασμα, ενώ λείπει το κάτω τμήμα του κρεβατιού. Τρεις νεαρές θεραπεαινίδες φέρνουν στην Ελισάβετ δυναμωτικές τροφές και ποτά, ίσως σουπες, κρέας, αυγά, φρούτα και κρασί (εικ. 2).

Η πρώτη προσφέρει στην Ελισάβετ με το δεξί της χέρι ένα κλειστό σκεύος με καπάκι και με το αριστερό κρατάει ένα πιάτο/πινάκιο. Η δεύτερη λαμβάνει με τα δύο της χέρια μια σκεπαστή πιατέλα από τον δίσκο που κουβαλάει η τρίτη υπηρέτρια για να την αποθέσει στο τραπέζι. Το βλέμμα της είναι στραμμένο προς την Ελισάβετ. Η τρίτη υπηρέτρια, που βγήκε από την θύρα του δεξιά κτιρίου πίσω της, κρατάει με τα δύο της χέρια ψηλά ένα δίσκο με δύο φιάλες και κοιτάζει τη μεσαία υπηρέτρια.

Μπροστά από τις δύο υπηρέτριες διακρίνεται ένα τραπέζι στρωμένο με λευκό τραπεζομάντηλο. Πάνω του υπάρχουν δύο κούπες με βάση, τρία τεμάχια άρτου, ένας μικρός στρογγυλός άρτος, τρία ραπανάκια και δύο άλλα αντικείμενα, ίσως πιρούνι και κουτάλι. Από το τραπέζι όμως λείπουν τα πόδια του και φαίνεται να αιωρείται.

Μπροστά από την Ελισάβετ δύο άλλες υπηρέτριες - μαίες φασκιώνουν το βρέφος. Η αριστερή με σκούφο στο κεφάλι της κάθεται σε ξυλόγλυπτο σκαμνί. Έχει τα χέρια ανοιχτά και υποδέχεται το βρέφος που της προσφέρει η άλλη υπηρέτρια που είναι όρθια. Οι δύο γυναίκες συνομιλούν όπως φαίνεται από το ανοιχτό στόμα της καθήμενης υπηρέτριας.

Δεξιά τους εικονίζεται καθιστός ο Ζαχαρίας, ο πατέρας του Προδρομού, με τον χαρακτηριστικό πύλο στο κεφάλι του. Φοράει τα ιερατικά του ενδύματα και κάθεται σε ξυλόγλυπτο θρόνο με ερεισίνωτο (πλάτη). Είναι στραμμένος προς τα αριστερά και γράφει με προσήλωση με ένα φτερό τη λέξη *Ιω* (αρχή του ονόματος *ΙΩΑΝΝΗΣ*) στη πινακίδα/χαρτί που κρατάει με το αριστερό του χέρι. Η πινακίδα/χαρτί βρίσκεται πάνω σε ξύλινο έδρανο που στηρίζεται σε μεγάλη οριζόντια εξέδρα. Σε λίγα δευτερόλεπτα θα λυθεί η σιωπή του και θα δοξάσει τον Θεό για την

ανέλπιστη γέννηση του παιδιού του σε προχωρημένη ηλικία.

Πίσω από τον Ζαχαρία μια άλλη θεραπεινίδα με μία χορευτική κίνηση είναι έτοιμη να πάρει την πινακίδα και κοιτάει με προσοχή το όνομα του νεογέννητου. Φαίνεται βιαστική, έτοιμη να το παραδώσει στους συγγενείς του ζεύγους που ζήτησαν το όνομα του νέου μέλους της οικογένειάς τους. Στο κάτω δεξιό μέρος της εικόνας, εκεί όπου έχει καταστραφεί η ζωγραφική επιφάνεια, διακρίνονται τα υπολείμματα του ξυλόγλυπτου λίκνου (κούνιας) του βρέφους.

Αριστερά, πίσω από την Ελισάβετ, εικονίζεται ένα ψηλό κτίριο. Πίσω από το κεφάλι της, ανοίγεται μία μεγάλη τοξωτή θύρα με σχηματοποιημένα κιονόκρανα, που κλείνει με δύο ερυθρά βήλα. Λίγο δεξιότερα, υπάρχει μια μεγάλη κλίμακα την οποία κατεβαίνει μία ανδρική μορφή, με κοντά μαλλιά και γένια. Φοράει χιτώνα και μιάτιο και με το αριστερό χέρι ισορροπεί στο κεφάλι του ένα σκεύος (καλάθι;), που στην άκρη του έχει ένα άνθος ή ένα φτερό. Εξέρχεται από μία θύρα που κλείνει με βήλο και κοσμεύεται με ένα ανάγλυφο. Το κτίριο στέφεται με δύο θόλους και συνεχίζει προς τα δεξιά (κέντρο της εικόνας) με χαμηλότερο ύψος. Το ψηλότερο μέρος του κτιρίου αριστερά, που ο θόλος του στέφεται με τρουλίσκο, απεικονίζει τον Ναό του Σολομώντα. Μέσα από μία θύρα που κλείνει με βήλο βλέπουμε στο εσωτερικό του Ναού, τον Ζαχαρία, να έχει σταματήσει να θυμιατίζει με το θυμιατήριο, που κρατάει με το δεξί του χέρι και να στρέφει το βλέμμα του με έκπληξη προς τον ουρανό. Κοιτάει με δέος τον άγγελο που κατεβαίνει μέσα από τα σύννεφα και τον ευλογεί με το δεξί του χέρι, αναγγέλλοντάς του την χαρούμενη είδηση. Είναι η σκηνή του Ευαγγελισμού του Ζαχαρία την οποία συνοδεύει η επιγραφή «*Η ΣΥΛΙΨΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ*».

Σύμφωνα με το κατά Λουκά Ευαγγέλιο, ο άγγελος εμφανίστηκε στον Ζαχαρία στον Ναό του Σολομώντα και του ανήγγειλε την γέννηση του Προδρομού. Ο Ζαχαρίας λόγω της προχωρημένης του ηλικίας και της ατεκνίας του δυσπίστησε και τιμωρήθηκε με αφωνία, μέχρις ότου το νεογέννητο βρέφος ονομαστεί Ιωάννης.

Η σύλληψη της Θεοτόκου ή του Ιωάννη συνήθως εικονίζεται συμβολικά με τον ασπασμό και εναγκαλισμό των γονέων τους. Έχει σκοπό να υποδηλώσει ότι ο τρόπος σύλληψης τους είναι ο συνηθισμένος, σε αντίθεση με αυτήν του Χριστού. Επομένως η επιγραφή δεν είναι ακριβής, είναι όμως αποτέλεσμα της σκηνης που εικονογραφείται, όπως και στο Ευαγγέλιο του Λουκά η σύλληψη του Προδρομού περιγράφεται δύο στίχους μετά τον Ευαγγελισμό του Ζαχαρία¹.

Δεξιά υψώνεται ένα άλλο κτίριο σαν πύργος σε ρόδινο χρώμα. Το άνω τμήμα του κοσμεύεται με στηθαίο/κάγκελα από τα οποία ξεπροβάλλ-

1. Ευαγγέλιο του Λουκά 1, 23-25.

λει μία ημίσωμη γενειοφόρος ανδρική μορφή. Φαίνεται να κρατάει ένα κοντάρι με υφασμάτινες ταινίες διαφορετικού μήκους που ανεμίζουν. Πίσω του, εικονίζεται ένα κυκλικό κτίριο με θόλο και τοξωτή θύρα με βήλο. Στα κτίρια υπάρχουν θύρες, μονόλοβα, δίλοβα και τρίλοβα παράθυρα και στρογγυλοί φεγγίτες. Στο κτίριο που είναι αριστερά διακρίνονται οι αρμοί των λίθων οικοδόμησης. Στο άνω μέρος τους τα κτίρια στολίζονται με σειρά τυφλών τοξυλίων. Οι θόλοι και ο τρουλίσκος καλύπτονται με κόκκινες κεραμοσκεπές. Το έδαφος περιέργως δεν είναι μαρμάρινο ή πέτρινο, όπως συνηθίζεται στην εικονογραφία, αλλά χώμα με αραιή βλάστηση. Στο γείσο του κτιρίου στο κέντρο της εικόνας εικονίζεται ένα περιέργο πτηνό μεγάλων διαστάσεων με λοφίο στο κεφάλι του, μάλλον ένα παγώνι.

Από τον 13^ο αι. ο Τίμιος Πρόδρομος εικονίζεται με δύο πτέρυγες. Κάποιες φορές η μορφή του συνοδεύεται με την επιγραφή «το πτηνόν της ερήμου»². Ίσως αυτό το μεγάλων διαστάσεων εξωτικό πτηνό να συμβολίζει τον Πρόδρομο ή απλά έχει ένα διακοσμητικό ρόλο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι απεικονίσεις των θεραπειδών/μαιών. Πρόκειται για νεαρές γυναίκες που με εξαίρεση μία, είναι ασκεπείς. Τα μαλλιά τους είναι μαζεμένα προς τα πάνω και προς τα πίσω σε κότσο. Στο άκρο της κόμμωσης φαίνεται να εξέχει μία μικρή ουρά. Έχουν σκουλαρίκια στα αυτιά που θυμίζουν μικρά μαργαριτάρια. Στα ενδύματα των γυναικείων μορφών (όχι όλων) παρατηρούνται χρυσές περικλίσεις στο λαϊμό και/ή στα άκρα των μανικιών.

Απουσιάζουν τα κατώτερα τμήματα του κρεβατιού της Ελισάβετ και του τραπέζιού, τα οποία ενσωματώνονται με ένα ιδιαίτερο τρόπο στο μεγάλο κτίριο αριστερά και στο κέντρο της παράστασης. Στικτός διάκοσμος παρατηρείται στα φωτοστέφανα των μορφών και στον χρυσό κάμπο της εικόνας πάνω από το γείσο του κτιρίου στο κέντρο, εκατέρωθεν του πτηνού. Τα χρώματα που κυριαρχούν στην εικόνα είναι το ερυθρό, το πράσινο του κυπαρισσιού, το ρόδινο και το γαλάζιο.

Στο κάτω αριστερό μέρος της εικόνας διακρίνεται η αποσπασματικά σωζόμενη αφιερωματική επιγραφή «+ ΔΕΗCIC ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ ΤΟΥ Θ(ΕΟ)Υ CΑΝΔΡΟΥ ΜΗΤΑ ΒΑCΙΟΥ ΙΩΑΝΗ ΕΤ(ΟC 1776)» που φανερώνει τους δωρητές και τη χρονολογία ιστόρησης της εικόνας. Το τμήμα της επιγραφής στην παρένθεση σήμερα έχει καταστραφεί. Υπάρχουν όμως βιβλιογραφικές αναφορές για τη συγκεκριμένη εικόνα που συμπλη-

2. Βλ. Φ. Κόντογλου, *Έκφρασις της Ορθοδόξου Αγιογραφίας*, τ. Α', Αθήνα 1960, σσ. 86-87. Στ. Ζουμπουλάκης, *Ο Ιωάννης ο Πρόδρομος ως Άγγελος. Οι θεολογικές προϋποθέσεις της φτερωτής απεικόνισής του*, Αθήνα 1992. Π. Β. Πάσχος, «Το Πτηνόν Της Ερήμου», <http://www.imartis.gr/πνευματική-γραφίδα/item/το-«πτηνόν-της-ερήμου».html>

ρώνουν το ελλείπων τμήμα της επιγραφής³.

Όπως αναφέρθηκε η εικόνα της Γέννησης του Προδρόμου προέρχεται από το Παρεκκλήσιο του Γενεθλίου του Προδρόμου (Προδρομούδι) της Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Βρισκόταν στο τέμπλο του Παρεκκλησίου μαζί με τις εικόνες του Χριστού και της Παναγίας με τον Χριστό, που εκτίθενται και αυτές στο Κεμηλιαρχείο των Σερρών και είναι έργο των ίδιων αγιογράφων. Έργο δικό τους είναι τα αποστολικά με τη Δέηση στο νεότερο τέμπλο του παρεκκλησίου⁴. Οι εικόνες αυτές, είναι έργο ενός Εργαστηρίου αγιογραφίας που έδρασε τον 18^ο αιώνα στον Νομό Σερρών, κυρίως στην Ι.Μ. Προδρόμου Σερρών και στη Βισαλτία, αφήνοντας ένα σημαντικό έργο σε τοιχογραφίες και εικόνες. Τις πληροφορίες για το εργαστήριο αυτό και τα έργα που αποδίδονται σε αυτό (ανάμεσα τους και την εικόνα της Γέννησης του Προδρόμου), δημοσίευσε για πρώτη φορά η Αρχαιολόγος κα Α. Στρατή⁵.

Πιο συγκεκριμένα, έργο του Εργαστηρίου είναι οι παλαιότερες τοιχογραφίες του Ι.Ν. Αγ. Γεωργίου Νιγρίτας και του Παρεκκλησίου του

3. Γ. Καφαντζίς, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα, Τόμος πρώτος, Μύθοι-επιγραφές-νομίσματα*, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 247 αρ. 383. Α. Στρατή, «Οι τοιχογραφίες του Αγίου Γεωργίου Νιγρίτας και η συμβολή των στη ζωγραφική του 18^{ου} αι. στην Ανατολική Μακεδονία», στο *Επιστημονικό Συμπόσιο «Η Νιγρίτα- Η Βισαλτία δια μέσου της ιστορίας, Νιγρίτα 27-28 Νοεμβρίου 1993*, Νιγρίτα 1995, σσ. 145-147 υποσ. 35, 36. Α. Στρατή, «Εικόνες από ναούς της Βισαλτίας στο Εκκλησιαστικό Μουσείο Σερρών», στο *Η Νιγρίτα - Η Βισαλτία δια μέσου της Ιστορίας, Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου Νιγρίτα 17-20 Οκτωβρίου 1996*, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 715-755. Α. Στρατή, «Παρουσίαση ζωγραφικών εργαστηρίων της περιοχής Σερρών και Νιγρίτας κατά τον 18^ο αιώνα», στο *Από τη Μεταβυζαντινή Τέχνη στη Σύγχρονη 18^{ος}-20^{ος} αι., Πανελλήνιο Συνέδριο (1997)*, Πρακτικά, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 362-363, 381-82, εικ. 22-24. Α. Στρατή, «Ζωγραφικό εργαστήριο του 18^{ου} αιώνα στην περιοχή Σερρών και Νιγρίτας», στο *Μνήμη Μανόλη Ανδρόνικου*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 337 υποσ. 47, σ. 346, εικ. 20-22.

4. Α. Στρατή, «Τοιχογραφίες Αγίου Γεωργίου Νιγρίτας», ό.π., σσ. 145-147 υποσ. 36. Η επιγραφή με τους δωρητές υπάρχει μόνο στην εικόνα του Γενεθλίου του Προδρόμου και όχι και στις άλλες δύο Δεσποτικές εικόνες του τέμπλου.

5. Α. Στρατή, «Παρουσίαση εργαστηρίων Σερρών και Νιγρίτας», ό.π., σ. 357-385. Α. Στρατή, «Ζωγραφικό εργαστήριο 18^{ου} αιώνα», ό.π., σσ. 327-347. Α. Στρατή, «Εικόνες από ναούς της Βισαλτίας», ό.π., σσ. 715-755. Α. Στρατή, «Οι τοιχογραφίες του Αγίου Γεωργίου Νιγρίτας», ό.π., σσ. 131-148. Α. Στρατή, «Οι τοιχογραφίες στα παρεκκλήσια των Αγίων Ιωάννη του Κτήτορος και Σπυρίδωνος», *Η ζωγραφική στην Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών, 14^{ος}-19^{ος} αι., Μελέτες και άρθρα*, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 117-129. Για το Προδρομούδι βλ. Α. Στρατή, «Οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου του Γενεθλίου του Προδρόμου στην Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου Σερρών», *Δελτίον ΧΑΕ* 19 (1996-1997), Αθήνα 1997, σσ. 237-250. Η αναφορά στο τέμπλο και τις εικόνες του γίνεται στη σ. 238. Α. Στρατή, «Οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου του Γενεθλίου του Προδρόμου (Προδρομούδι)», *Η ζωγραφική στην Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών*, ό.π., σσ. 33-41. Η αναφορά στο τέμπλο και τις εικόνες του γίνεται στη σ. 35.

Αγίου Σπυριδώνα της Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου Σερρών (1761), εικόνες από τα τέμπλα των Παρεκκλησίων του Αγίου Σπυριδώνα και του Γενέθλιου του Προδρόμου (Προδρομούδι) της ίδιας Μονής, εικόνες από τους Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου και Αγίου Αθανασίου Νιγρίτας και πολλές εικόνες σε εκκλησίες της Βισαλτίας. Το συγκεκριμένο Εργαστήριο, με τον έντονο λαϊκό χαρακτήρα, έχει επηρεαστεί από τη ζωγραφική της Θεσσαλονίκης και του Αγίου Όρους του 18^{ου} αι.⁶ Οι ζωγράφοι του είναι καλών ικανοτήτων με διακοσμητική διάθεση και αγάπη στη λεπτομέρεια.

Το 1761, ο Ηγούμενος της Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου Ιωάσαφ καλεί αγιογράφους αυτού του Εργαστηρίου, που τοιχογραφούν το Παρεκκλήσιο του Αγίου Σπυριδώνα και φιλοτεχνούν τις εικόνες του τέμπλου του. Την δαπάνη της εικόνας του Χριστού ανέλαβε ο Πρωτοσύγκελος της Ι. Μητροπόλεως Σερρών Χριστοφόρος, που ίσως ήταν μοναχός της Μονής⁷. Φαίνεται ότι η αδελφότητα έμεινε ευχαριστημένη με το έργο τους και για αυτό τους ανέθεσε το 1776 τη φιλοτέχνηση των εικόνων του τέμπλου του παρεκκλησίου του Γενέθλιου του Προδρόμου (Προδρομούδι), του σημαντικότερου της Μονής.

Στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αι. γίνονται αρκετά έργα στη Μονή Προδρόμου, γεγονός που δείχνει μία οικονομική και καλλιτεχνική ανάκαμψη στην περιοχή.

Παρόλο που η εικόνα της Γέννησης του Προδρόμου περιλαμβάνει τα βασικά εικονογραφικά στοιχεία της σκηνής, υπάρχουν κάποιες λεπτομέρειες που δεν είναι συνηθισμένες⁸, καθώς αντιγράφει ένα Κρητικό εικονογραφικό πρότυπο της Γέννησης του Προδρόμου. Το πρότυπο αυτό γνώρισε περιορισμένη εικονογραφική διάδοση τον 17^ο και 18^ο αιώνα στην Κρήτη και στα Επτάνησα, και διασώζεται σε τέσσερις εικόνες, μία χαλκογραφία, ένα ανθίβολο και μία εικόνα της Γέννησης της Θεοτόκου που πουλήθηκε σε δημοπρασία στη Γερμανία⁹ και σε μία άλλη ομόθεμη εικόνα στο Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου στην Αθήνα.

Στις 16 Ιουλίου 1608, ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος ανακηρύχτη-

6. Α. Στρατή, «Παρουσίαση εργαστηρίων Σερρών και Νιγρίτας», ό.π., σ. 361-362. Ν.Δ. Siomkos, «Constantinople receiving icons. A new approach to an old issue», στο *Proceedings of the Symposium on City Ports from the Aegean to the Black Sea. Medieval - Modern Networks*, Istanbul 2015, p. 147-161.

7. Α. Στρατή, «Ζωγραφικό εργαστήριο 18^{ου} αιώνα», ό.π., σσ. 328, 334.

8. Για την εικονογραφία της Γέννησης του Προδρόμου βλ. Ν. Χατζηδάκη, «Γέννηση Παναγίας-Γέννηση Προδρόμου, παραλλαγές και αποκρυστάλλωση ενός θέματος στην κρητική εικονογραφία του 15^{ου}-16^{ου} αιώνα», Δελτίον ΧΑΕ 11 (1982-1983), Στη μνήμη του Αναστασίου Κ. Ορλάνδου (1887-1979), Αθήνα 1983, σσ. 127-180.

9. Η εικόνα της Γέννησης της Θεοτόκου πουλήθηκε από τον Γερμανικό Οίκο Δημοπρασιών Hargersheimer Kunstauktionen του Dusseldorf το 2017.

κε Προστάτης και Υπερασπιστής της Κοινότητας (δηλαδή της πόλης) της Ζακύνθου. Τότε χαλκογραφήθηκε μία εικόνα με θέμα τη Γέννηση του Προδρόμου που τοποθετήθηκε στην προμετωπίδα του βιβλίου του Συμβουλίου της Κοινότητας (εικ. 3).

Η χαλκογραφία αυτή έχει διαστάσεις 12x17 εκ. και αποτελεί ένα από τα πρότυπα της εικόνας των Σερρών¹⁰. Οι ομοιότητες είναι πολλές, υπάρχουν όμως και αρκετές διαφορές. Στην χαλκογραφία η Αγία Ελισάβετ είναι ξαπλωμένη σε κρεβάτι που διακρίνεται και το κάτω του μέρος. Το ερεισίνωτο του κρεβατιού διακοσμείται στο άνω μέρος του με μία αχιβάδα. Η αχιβάδα αυτή έχει εκφυλιστεί στην εικόνα των Σερρών σε θύρα. Στο κεφάλι της πρώτης θεραιπαιίδας υπάρχει φακιόλι που στην εικόνα των Σερρών μετατράπηκε σε ιδιαίτερη κόμμωση.

Μικροδιαφορές υπάρχουν στον τρόπο που απεικονίζονται τα σκεύη και στα αντικείμενα που βρίσκονται στο τραπέζι. Στο άνω μέρος της χαλκογραφίας απουσιάζει ο Ευαγγελισμός του Ζαχαρία, το οικοδόμημα είναι πιο απλό και τη κλίμακα κατέρχεται γυναικεία και όχι ανδρική μορφή, η οποία με το δεξί της χέρι κρατάει την χειρολαβή/κουπαστή και με το αριστερό ριπίδιο. Πίσω από το χαμηλό τοίχο που συνδέει τα δύο ακριανά κτίρια υψώνεται ένας φοίνικας και ένα άλλο δέντρο. Στο γείσο του τοίχου κάθετα το εξωτικό πτηνό. Το κτίριο δεξιά έχει εξώστη (μπαλκόνι) που στηρίζεται σε δύο φουρούσια (το ένα μόνο φουρούσι υπάρχει στην εικόνα των Σερρών). Από το μπαλκόνι ξεπροβάλλει γυναικεία και όχι ανδρική μορφή και στο κοντάρι αναρτώνται ένα ύφασμα και όχι πολλές ταινίες και μία υφασμάτινη ταινία που ανεμίζει. Μάλλον πρόκειται για τα σπάργανα και για άλλα υφάσματα που χρησιμοποιήθηκαν στη γέννηση του βρέφους.

Στην χαλκογραφία το έδαφος αποτελείται από τετράγωνες πλάκες κι απουσιάζει το λίκνο του βρέφους. Η χαλκογραφία μάλλον αντέγραψε κάποια συγκεκριμένη εικόνα και δεν αποτέλεσε πρωτότυπη σύνθεση.

Στον ναό της Αγίας Ευφημίας στο Rovinj/Rovigno της Βόρειας Κροατίας σώζεται μία εικόνα του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου με σηνές του βίου του, έργο του αγιογράφου Εμμανουήλ Τζανφουρνάρη¹¹.

10. Π.Σ. Κορριατοπούλου-Αγγέλη, «CLARA ZAKYNTHOS, Η εγχάρακτη εικόνα της γεννήσεως του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου ως προμετωπίδα του Βιβλίου των Αποφάσεων του Συμβουλίου των Ευγενών της Μεγαλόπρεπης Κοινότητας της Ζακύνθου», στο *Ιονικά Ανάλεκτα*, τχ. 1, Αθήνα 2011, σ. 113-129, εικ. 1. Γ. Ρηγόπουλος, «3.2. Αγνώστου, Γέννηση του Προδρόμου», *Εικόνες της Ζακύνθου και τα πρότυπά τους*, τόμ. Β', Αθήνα 2006, σσ. 184-187, εικ. 126, 127.

11. Z.D. Staničić, «Kontinuitet majstora i radionica "kretskovenecijanskeškole" od 15. do 17. stoljeća na istočnoj obali Jadrana (The Continuity of Masters and Workshops of Cretan School in the Eastern Adriatic Coast from the 15th to the 17th Century)», *Majstorske radionice u umjetnickoj bastini Hrvatske, Zbornik radova znansvenog skupa "Dani Cvita*

Ο Ε. Τζανφουρνάρης (π. 1570-1630) καταγόταν από την Κέρκυρα και έζησε κυρίως στη Βενετία¹².

Στο άνω αριστερά τμήμα της εικονίζεται η Γέννηση του Προδρόμου (εικ. 4). Στα αριστερά της μικρής αυτής παράστασης εικονίζεται ο Ευαγγελισμός του Ζαχαρία και στα δεξιά η Γέννηση του Προδρόμου. Οι ομοιότητες είναι πολλές: Η λεχώνα Ελισάβετ έχει ίδια στάση και το κρεβάτι της έχει υψηλό ερεισίνωτο με αχιβάδα, οι θεραπεινίδες είναι τρεις με τις ίδιες κινήσεις και μπροστά απεικονίζονται με τον ίδιο τρόπο οι δύο γυναίκες με το βρέφος Ιωάννη. Η μορφή του Ζαχαρία που γράφει το όνομα του νεογέννητου απεικονίζεται με διαφορετικό τρόπο στην διπλανή σκηνή, που δείχνει και την περιτομή του Ιωάννη.

Στο Μουσείο Χριστιανικής Τέχνης «Αγία Αικατερίνη», στο Ηράκλειο της Κρήτης, εκτίθεται η εικόνα με αριθμ. ΜΑΑ 5 του 1670, που εικονίζει τη Γέννηση του Προδρόμου (εικ. 5). Έχει διαστάσεις 92x53,5 εκ. και προέρχεται από την ανδρώα Ι.Μ. Αγίου Ιωάννη Θεολόγου Ανωπόλεως Πεδιάδος Ηρακλείου. Στη βασική της σύνθεση έχει ομοιότητες με τη χαλκογραφία της Ζακύνθου και την εικόνα των Σερρών. Διαφέρει από αυτές στο σπερβέρι του κρεβατιού της Ελισάβετ και στην αρχιτεκτονική των κτηρίων. Υπάρχουν όμως η κλίμακα και ο εξώστης¹³.

Παρόμοια εικονογραφία συναντούμε σε ένα διάτρητο ανθίβολο που φυλάσσεται στη Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Συλλογή του Μουσείου Μπενάκη και προέρχεται από δωρεά του Ανδρέα Ξυγγόπουλου¹⁴. Απεικονίζει τη Γέννηση του Προδρόμου, έχει διαστάσεις 31,3x22,1 εκ. και χρονολογείται τον 17^ο αι. Από τα σημάδια φθοράς του δείχνει ότι έχει χρησιμοποιηθεί αρκετές φορές. Έχει μεγάλες ομοιότητες με την χαλκογραφία της Ζακύνθου, με μικρές μόνο διαφορές, που σε συνδυασμό με το ότι έχει μεγαλύτερες διαστάσεις μαρτυρά ότι δεν είναι ακριβές αντίγραφο της.

Η Γέννηση του Προδρόμου εικονίζεται στο δωδεκάορτο του τέμπλου του Ι.Ν. Αγ. Κωνσταντίνου στο ομώνυμο χωριό του Ρεθύμνου (εικ. 6). Χρονολογείται τον 1767 και είναι έργο του αγιογράφου Ιωάννη. Έχει πολλές εικονογραφικές ομοιότητες με τη χαλκογραφία

Fiskovića, „održanog 2012, Zagreb 2014, εικ. 8.

12. Μ. Χατζηδάκης, Ε. Δρακοπούλου, «Τζανφουρνάρης Εμμανουήλ (Μάνος) (Zanfornari Manuel)», στο *Έλληνες Ζωγράφοι μετά την Αλωση (1450-1830)*, τόμ. 2 Καβαλλάρης-Ψαθόπουλος, Αθήνα 1997, σσ. 429-433. Για την εικόνα του Προδρόμου βλέπε σ. 433, υποσ. 25.

13. Γ. Τσιμπούκης, «12. Το Γενέσιον του Προδρόμου», στο *Μουσείο Αγίας Αικατερίνης Ηρακλείου*, Κατάλογος, Ηράκλειο 2014, σ. 88.

14. Μ. Vassilaki, «The Birth of St John the Baptist, 33207 (Ξ 53), n. 90», στο *Working Drawings of Icon Painters after the fall of Constantinople, The Andreas Xyngopoulos portfolio at the Benaki Museum*, Athens 2015, σ. 124.

της Ζακύνθου αλλά και κάποιες διαφορές. Οι κύριες διαφορές είναι η προσθήκη του Ασπασμού του Ζαχαρία με την Ελισάβετ (Σύλληψη του Προδρόμου) που εικονογραφείται στην κορυφή της κλίμακας αριστερά, ο Ευαγγελισμός του Ζαχαρία που απεικονίζεται στο κέντρο της παράστασης και το ένδυμα της όρθιας θεραπαινίδας-μαίας¹⁵.

Η Μ. Βασιλάκη αναφέρεται σε μία εικόνα ιδιωτικής συλλογής με παρόμοια εικονογραφία που εκτέθηκε το 1958 σε μία έκθεση θρησκευτικής τέχνης στο Dallas του Texas¹⁶. Η εικόνα της Δημοπρασίας του 2017 στη Γερμανία με τη Γέννηση της Θεοτόκου (εικ. 7), αντιγράφει ανεστραμμένα τα βασικά χαρακτηριστικά των μορφών στις εικόνες της Γέννησης του Προδρόμου που προαναφέρθηκαν¹⁷. Το ερεισίνωτο στο κρεβάτι της Αγίας Άννας στολίζεται με αχιβάδα, τα αρχιτεκτονήματα διαφέρουν τελείως και λείπουν οι μορφές στον εξώστη και στην κλίμακα.

Στο Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου στην Αθήνα εκτίθεται μία εικόνα με θέμα τη Γέννηση της Θεοτόκου με αρ. Ε. 324 που χρονολογείται στα τέλη του 18^{ου} αι. Στο αριστερό μέρος εικονίζονται με παρόμοιο με την χαλκογραφία της Ζακύνθου και της εικόνας των Σερρών οι δύο γυναίκες με το βρέφος Ιωάννη, ενώ στο δεξιό μέρος της εικόνας εικονίζεται κάτω από πλούσιο πτυχωτό σπερβέρι ανεστραμμένη η Αγία Άννα με την πρώτη θεραπαινίδα. Αριστερά τους υπάρχει τραπέζι, στρωμένο με κεντητό λευκό τραπεζομάντηλο και διάφορα σκεύη πάνω του.

Αξιοσημείωτο είναι ότι η στάση της πρώτης και τρίτης θεραπαινίδας αντιγράφονται σε έργα αγιογράφων του Καπέσοβου με θέμα την Γέννηση της Θεοτόκου και χρονολογούνται τον 18^ο αι., υποδηλώνοντας ένα μακρινό κοινό πρότυπο¹⁸.

15. Γ. Ρηγόπουλος, «Γέννηση του Προδρόμου», ό.π., σ. 186-187, εικ. 127. Για τον αγιογράφο Ιωάννη βλ. Μ. Χατζηδάκης, «Ιωάννης (58)», στο *Έλληνες Ζωγράφοι μετά την Άλωση (1450-1830)*, τόμ. 1, Αβέρκιος-Ιωσήφ, Αθήνα 1987, σ. 333 και Ε. Δρακοπούλου, «Ιωάννης (58)», στο *Έλληνες Ζωγράφοι μετά την Άλωση (1450-1830)*, τόμ. 3 Αβέρκιος-Ιωσήφ (συμπληρώσεις-διορθώσεις), Αθήνα 2010, σ. 330.

16. Μ. Vassilaki, *Working Drawings of Icon Painters*, ό.π., σ. 124.

17. «1182. Ikone mit der gebrut der Gottesmutter», *Important Russian and Greek icons, Auction 75, 08 April 2017, part 3*, Hargersheimer Kunstauktinen, Dusseldorf 2017, σ. 202-203. Η εικόνα έχει διαστάσεις 28,7 εκ. X 6,3 εκ. και χρονολογείται σύμφωνα με τον κατάλογο της Δημοπρασίας στον 18^ο αι.

18. 1. Δεσποτική εικόνα του τέμπλου του Ι.Ν. Παναγίας στο Λάμποβο Αργυροκάστρου, 2. Εικόνα που κλάπηκε από ναό του Ζαγορίου και επιστράφηκε από την Temple Gallery του Λονδίνου 3. Εικόνα που ανήκε στην Συλλογή του Αρχαιολογικού Μουσείου Ιωαννίνων βλ. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Ιωάννινα, Συλλογή Αρχαιολογικού Μουσείου Ιωαννίνων (θ) Γενέσιο Θεοτόκου», *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, τόμ. 33 (1978), Μέρος Β' 1-Χρονικά, σ. 206, Πίνακας 88, εικ. β. 4. Τοιχογραφία του Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου Νεγάδων βλ. Κ. Κοντοπάνου, *Ο ναός του Αγίου Γεωργίου Νεγάδων στην Ήπειρο (1795) και το*

Ποιο όμως είναι το εικονογραφικό πρότυπο των εικόνων αυτών; Η απάντηση ίσως βρίσκεται σε δύο εικόνες της Γέννησης της Θεοτόκου (και όχι του Προδρόμου) με παρόμοια εικονογραφία. Η μία φυλάσσεται σε Μουσείο της Γλασκώβης και η άλλη, που λανθασμένα αποδόθηκε στον κρητικό αγιογράφο Θεόδωρο Πουλάκη, πωλήθηκε σε δημοπρασία (εικ. 8) το 2019¹⁹. Η εικόνα της δημοπρασίας έχει φθορές και φέρει επιζωγραφήσεις. Μπορεί να αποδοθεί στον Μιχαήλ Δαμασκηνό και στους μαθητές του ή σε έναν εξίσου ταλαντούχο Κρητικό αγιογράφο του 16^{ου} αι. ή των αρχών του 17^{ου} αι.

Στο αριστερό της μέρος εικονίζεται η Αγία Άννα ξαπλωμένη στο κρεβάτι που μοιάζει με αυτό της εικόνας από την Ι. Μ. Αγίου Ιωάννη Θεολόγου Ανωπόλεως. Δεξιά της Αγίας Άννας υπάρχει τραπέζι και τρεις θερααινίδες που της προσφέρουν τροφή, με κινήσεις παρόμοιες αλλά όχι ίδιες με αυτές που περιεγράφηκαν στις εικόνες της Γέννησης του Προδρόμου. Η πρώτη έχει φακίολι στο κεφάλι ενώ η δεύτερη όπως και άλλες τέσσερις γυναικείες μορφές έχει τα μαλλιά της τραβηγμένα προς τα πάνω και προς τα πίσω, όπου διακρίνεται μία στρογγυλή πλεξίδα στη βάση του κότσου. Ανάμεσα στη πρώτη και στη δεύτερη, μία τέταρτη θερααινίδα δροσίζει την Αγία Άννα με το ριπίδιο της.

Δεξιά, μία γυναικεία μορφή ανεβαίνει μία κλίμακα ενός κτιρίου από το οποίο εξέρχει ένα κοντάρι που αναρτώνται μία υφασμάτινη ταινία και ένα πολύτιμο ύφασμα. Ας σημειωθεί ότι οι Βενετοί αντέγραψαν τους Βυζαντινούς οι οποίοι σε επίσημες ημέρες στόλιζαν τα κτίρια εξωτερικά με πολύτιμα υφάσματα, έθιμο το οποίο επιβιώνει έως σήμερα στη Κέρκυρα με την ανάρτηση ερυθρών υφασμάτων.

Στο βάθος της εικόνας, εξέχουν δύο δένδρα πίσω από τον χαμηλό τοίχο. Δεξιά, εικονίζεται ο Ευαγγελισμός του Ιωακείμ. Στο πρώτο επίπεδο της εικόνας αριστερά διακρίνεται μία γυναίκα που σκουπίζει και δεξιά δύο θερααινίδες/μαίες που τοποθετούν το βρέφος στο λίκνο του.

Από ότι φαίνεται, μία εικόνα της Γέννησης της Θεοτόκου σαν τις εικόνες της Γλασκώβης και της δημοπρασίας του 2019, αποτέλεσε το ει-

έργο των Καπεσοβιτών ζωγράφων Ιωάννου και Αναστασίου Αναγνώστη, Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, Ιωάννινα 2010, σ. 192-194, σ. 104, εικ. 118, σ. 206, εικ. 333 5. Για άλλα παραδείγματα βλ. Μ. Νάνου, «Η συμβολή του Κίτσου Μακρή στη μελέτη της χιοναδίτικης ζωγραφικής. Νέα δεδομένα και προοπτικές», στο *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, τόμ. 14^{ος}, Βόλος 2005, σσ. 155-178.

19. «1. Theodore Poulakis, A fine icon showing the Nativity of the Mother of God», *Important Greek icons, Including an important private collection, Auction 97, 15 November 2019*, Hargersheimer Kunstauktinen, Dusseldorf 2019, σσ. 2-3. Η εικόνα έχει διαστάσεις 52x37,5 εκ. και σύμφωνα με τον κατάλογο της Δημοπρασίας αποδίδεται (λανθασμένα) στον Θεόδωρο Πουλάκη και χρονολογείται (μάλλον αυθαίρετα!) γύρω στο 1665.

κονογραφικό πρότυπο μίας σειρά παρόμοιων εικονογραφικά εικόνων²⁰.

Η γυναίκα που σκουπίζει και οι δύο θεραπεινίδες/μαίες που τοποθετούν το βρέφος στο λίκνο του, συναντώνται και σε μία άλλη εικόνα που αποδίδεται με βεβαιότητα στον Μιχαήλ Δαμασκηνό και απεικονίζει και αυτή τη Γέννηση της Θεοτόκου με περισσότερα παραδοσιακά στοιχεία της Κρητικής Σχολής. Η εικόνα αυτή φυλάσσεται στην Εθνική Πινακοθήκη της Bologna και χρονολογείται στην όγδοη δεκαετία του 16^{ου} αι.²¹.

Η κ. Μ. Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου έχει αποδείξει ότι οι

20. Ν. Καστρινάκης, Α. Μπεζιάρης, «Σκέψεις για την έννοια της “καθημερινής ζωής” με αφορμή απεικόνισης γυναίκας που σκουπίζει σε φορητή εικόνα του 17^{ου} αιώνα», στο *Ιστορία και Τέχνη, Μνήμη Δημήτρη Κωνσταντίου*, Αθήνα 2014, σσ. 83-108, εικ. 2, 3, 7, 8. Στην σ. 93 υποσ. 21 αναφέρονται τρία προσχέδια και μία εικόνα (συν την εικόνα ΒΧΜ 11350 η οποία περιγράφεται στη μελέτη) που απεικονίζουν τη Γέννηση της Θεοτόκου και μία εικόνα που απεικονίζει τη Γέννηση του Προδρόμου (1696) από την Ι.Μ. Δοχειαρίου Αγίου Όρους, που φαίνεται να μοιράζονται πολλά κοινά σημεία με την εικόνα της Γλασκώβης και της Δημοπρασίας του 2019. Σε αυτές μπορούν να προστεθούν εφτά ακόμα εικόνες: 1) Γέννηση της Θεοτόκου, εικόνα του 16^{ου} αι. στη Δημοτική Πινακοθήκη Πατρών βλ. Γ. Τσιγάρας, *Μεταβυζαντινές και Επτανησιακές εικόνες, Δωρεές Τάκη Στρατηγόπουλου και οικογενείας Ανδρέα Γαλανάκη*, Πάτρα 2011, σ. 12. 2) Γέννηση της Θεοτόκου, εικόνα του Κ. Κονταρίνη του 1699 στο Μουσείο Αντιβουινιώτισσας και Γέννηση του Ισαάκ του 1792 στον Ι.Ν. Παναγίας Οδηγήτριας Αγραφών στην Κέρκυρα, βλ. Σ.Θ. Χονδρογιάννης, «Σκηνές από την Παλαιά Διαθήκη», *Μουσείο Αντιβουινιώτισσας Κέρκυρα*, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 142-145. 3) Γέννηση της Θεοτόκου, εικόνα του 1677 στους Δραμεσιούς Δωδώνης βλ. Δ.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, «Βυζαντινά, Μεσαιωνικά και Νεώτερα Μνημεία Ηπείρου, Δραμεσιού Δωδώνης δ) Γενέσιο Θεοτόκου», *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, τόμ. 33, ό.π., σ. 202, Πίνακας 82, εικ. β. 4) Γέννηση της Θεοτόκου, εικόνα των τελών του 17^{ου} αι. στο Μουσείο Εκκλησιαστικής Τέχνης Ιεράς Μονής Στροφάδων και Αγίου Διονυσίου στη Ζάκυνθο, βλ. Ζ.Α. Μυλωνά, «54. Η Γέννηση της Θεοτόκου», *Μουσείο Εκκλησιαστικής Τέχνης Ιεράς Μονής Στροφάδων και Αγίου Διονυσίου*, Αθήνα 2011, σσ. 79-80 και Γ. Ρηγόπουλος, «4.1. Αγνώστου, Γέννηση της Θεοτόκου», *Εικόνες της Ζακύνθου*, ό.π., σσ. 222-224, εικ. 148. 5) Δίπτυχο με τη Γέννηση και τα Εισόδια της Θεοτόκου, εικόνα του 1799 στον Ι.Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου (Μαλαματένια) πόλεως Τήνου βλ. Ι.Π. Γκερέκος, «Το Γενέθλιον και τα Εισόδια της Θεοτόκου, Δίπτυχον», *Εικόνες της Τήνου*, Τήνος 2008, σσ. 204-207, 212. 6) Γέννηση της Θεοτόκου, έργο του 18^{ου} αι., μάλλον του Ευστάθιου Καρούσου από την Κεφαλονιά, Chiesa Santa Maria Assunta (Ουνίτικος ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου) στην Villa Badessa, Ιταλία βλ. G. Passarelli, *Le icone e le radici, Le icone di Villa Badessa*, Rosciano 2006, p. 56-57. 7) Η Γέννηση της Θεοτόκου, εικόνα Προσκυνηταρίου στον Ι.Ν. Γενεθλίου της Θεοτόκου/Παναγία Βρυσιανή στις Κάρπαθο.

21. Μ. Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου, «Εικόνα του Μιχαήλ Δαμασκηνού με την Γέννηση της Παναγίας και οι ιταλικές πηγές της», *Πεπραγμένα του ΣΤ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, Χανιά 1991, τόμ. Β΄, Χανιά 1991, σσ. 239-254. Μ. Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου, *Μιχαήλ Δαμασκηνός (1530/35-1592/93), Συμβολή στη μελέτη της ζωγραφικής του*, Ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1988, σσ. 382-384, εικ. 157-160. Ε. Δρακοπούλου, «Δαμασκηνός Μιχαήλ (2)», *Ελληνες Ζωγράφοι μετά την Άλωση 3*, ό.π., σ. 238.

τρεις αυτές μορφές, αντιγράφουν αντίστοιχες, από ένα πίνακα του διάσημου βενετού ζωγράφου Tintoretto, που απεικονίζει τη Γέννηση του Προδρόμου και βρίσκεται στον ναό του Αγίου Ζαχαρία στη Βενετία.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εικόνες από την Ι.Μ. Αγίου Ιωάννη Θεολόγου Ανωπόλεως φαίνεται ότι αντιγράφουν έργα του Μιχαήλ Δαμασκηνού (Αποτομή του Προδρόμου και Θεία Λειτουργία). Με βάση τα παραπάνω μία λανθάνουσα εικόνα της Γέννησης του Προδρόμου του Μιχαήλ Δαμασκηνού ή ενός άλλου ταλαντούχου Κρητικού αγιογράφου ανοιχτού στις δυτικές επιρροές, του 16^{ου} αι. ή των αρχών του 17^{ου} αι., αποτέλεσε το μακρινό εικονογραφικό πρότυπο της εικόνας των Σερρών.

Συμπερασματικά, η εικόνα της Γέννησης του Προδρόμου του 1776 στο Εκκλησιαστικό Κειμηλιαρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης είναι έργο τοπικού εργαστηρίου και προέρχεται από την Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου Σερρών. Αντιγράφει με κάποιες παρανοήσεις και αλλαγές μια λανθάνουσα ομόθεμη εικόνα της Κρητικής Σχολής αγιογραφίας του 16^{ου} ή των αρχών του 17^{ου} αι., έργο ταλαντούχου αγιογράφου που συνδυάζει βυζαντινά και ιταλικά στοιχεία. Ο εικονογραφικός αυτός τύπος συναντάται σε εικόνες του 17^{ου} και 18^{ου} αι. που εντοπίζονται στην Κρήτη, στα Επτάνησα, στη Κροατία και στη Μακεδονία.

Προκαλεί εντύπωση η εκλεκτική χρήση ενός Κρητικού προτύπου με επιρροές από την σύγχρονή του Ιταλική Ζωγραφική σε ένα επαρχιακό εργαστήριο της Μακεδονίας. Αυτό δείχνει την ευρεία διάδοση των καλών εικονογραφικών προτύπων, την καλλιτεχνική ευαισθησία του λαϊκού αυτού τοπικού Εργαστηρίου Ζωγραφικής αλλά και την καλλιτεχνική παιδεία των Σερραίων κληρικών και λαϊκών να αποδεχτούν ένα έργο τέχνης με νεωτεριστικά καλλιτεχνικά στοιχεία.

Εικ. 1. Η Γέννηση του Προδρόμου. Εικόνα του 1776 από το Παρεκκλήσιο του Γενεθλίου του Προδρόμου (Προδρομούδι, της Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου Σερρών, Εκκλησιαστικό Κειμηλιαρχείο «Ψυχής Άκος» της Ιεράς Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης.

Εικ. 2. Η Αγία Ελισάβετ, ο Άγιος Ζαχαρίας και οι θεραπεαινίδες.

Εικ. 3. Η Γέννηση του Προδρόμου. Χαλκογραφία του 1608 από τη Ζάκυνθο (από Γ. Ρηγόπουλος).

Εικ. 4. Η Γέννηση του Προδρόμου. Εικόνα του Ε. Τζανφουρνάρη στον ναό της Αγίας Ευφημίας στο Rovinj/Rovigno της Κροατίας (από Ζ.Δ. Staničić).

Εικ. 5. Η Γέννηση του Προδρόμου (1670). Μουσείο Χριστιανικής Τέχνης «Αγία Αικατερίνη», Ηράκλειο Κρήτης.

Εικ. 6. Η Γέννηση του Προδρόμου. Εικόνα του 1767 στο τέμπλο του Ι.Ν. Αγ. Κωνσταντίνου στο ομώνυμο χωριό του Ρεθύμνου (από Γ. Ρηγόπουλος).

Εικ. 7. Η Γέννηση της Θεοτόκου. Εικόνα του 18^{ου} ή 19^{ου} αι. που πουλήθηκε σε Δημοπρασία το 2017 (η φωτογραφία είναι ανεστραμμένη). ©Hargersheimer Kunstauktinen, Dusseldorf

Εικ. 8. Η Γέννηση της Παναγίας. Εικόνα του 16^{ου} -17^{ου} αι. που πουλήθηκε σε Δημοπρασία το 2019. ©Hargersheimer Kunstauktinen, Dusseldorf

NIKOLAOS I. PETALOTIS

THE 18TH CENTURY ICON OF THE NATIVITY OF
ST. JOHN THE FORERUNNER FROM THE CHURCH
MUSEUM “PSYHIS AKOS” OF SERRES AND IT’S EARLIER
ICONOGRAPHICAL MODELS

Abstract

The aim of this study is to present an icon of the nativity of St. John the Baptist, from the Monastery of St. John the Forerunner near Serres, exhibited at the Church Museum of the Holy Bishopric of Serres and Nigrita in Serres. It was painted in 1776 and it is a product of a local icon-painting workshop, active mainly in the Monastery of St. John the Forerunner and in Visaltia region of Serres. The icon originates from the iconostasis of the chapel of the Nativity of St. John the Forerruner (Prodromoudi). It shows the nativity of St. John and the annunciation of Zechariah and has three inscriptions in Greek. This icon is related to a group of four icons, a pricked cartoon and an engraving (17th-18th c.) which share many common features and seem to derive from one still unknown icon of the nativity of St. John the Baptist. The image of a maid and some other minor details are found in three other icons depicting the Nativity of the Virgin, one in Bologna (work of Michael Damaskinos), one in Glasgow and one in a private collection. Most probably the original undetected icon of the Nativity of St. John the Baptist (which served as a pattern for the other versions) was painted by Michael Damaskinos or another very capable Cretan icon painter, influenced from the 16th c. Venetian religious painting in the 16th or the beginning of 17th c.